

3. Карпов Н.С. Протидія розслідуванню / Н.С. Карпов // *Наук. вісн. Київ. нац. ун-ту внутр. справ.* – 2006. – № 3. – С. 168–177.
4. Підюков П. Захист доказів і доказового провадження в кримінальному процесі України / П. Підюков, Я. Конюшенко // *Вісник Академії управління МВС України.* – 2010. – № 2 (14). – С. 109–117.
5. Про затвердження Порядку отримання дозволу суду на здійснення заходів, які тимчасово обмежують права людини, та використання добутої інформації: Постанова Кабінету Міністрів № 1169 від 26 вересня 2007 року // *Офіційний вісник України.* – 2007. – № 73. – Ст. 2725.
6. Грошевий Ю.М. Поняття і класифікація засобів доказування в кримінальному процесі / Ю.М. Грошевий // *Вісник Академії правових наук України.* – 1997. – № 3. – С. 69–76.
7. Стахівський С.М. Оцінка доказів та їх процесуальних джерел у кримінальному судочинстві // *Підприємництво, господарство і право.* – 2005. – № 6. – С. 135–138.

Надійшла до редакції 03.12.2012

М.Ю. Будзієвський
кандидат юридичних наук, доцент
(*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ*)

УДК 343.982.4

МОЖЛИВІСТЬ ОТРИМАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНО ЗНАЧИМОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРИ ВИКОРИСТАННІ МЕТОДУ ОПISУ ПІД ЧАС ДОСЛІДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТА

Розкрито ряд актуальних аспектів, які демонструють необхідність вивчення способу фіксації інформації, наявної в електронному документі, викладено й аргументовано авторську думку у вигляді рекомендацій, направлену на розгляд особливостей опису електронного документа.

Ключові слова: *електронний документ, засоби обчислювальної техніки, метод, огляд, опис, дослідження, особливість, письмова мова, ідентифікація, диференціація.*

Раскрыт ряд актуальных аспектов, демонстрирующих необходимость изучения способа фиксации информации, имеющейся в электронном документе, изложено и аргументировано авторское мнение в виде рекомендаций, направленное на рассмотрение особенностей описания электронного документа.

Ключевые слова: *электронный документ, средства вычислительной техники, метод, осмотр, описание, исследование, особенность, письменная речь, идентификация, дифференциация.*

In this article the row of actual aspects, demonstrating the necessity of study of method of fixing of information, present in an electronic document opens up in the presented scientific article, expounded and argued author opinion as recommendations, directed for consideration of features of description of electronic document.

Keywords: *electronic document, facilities of the computing engineering, method, examination, description, research, feature, writing speech, authentication, differentiation.*

Постановка проблеми. Рівень розвитку інформаційних технологій на сучасному етапі розвитку суспільства зумовлює необхідність роботи органів внутрішніх справ у нових умовах. Ситуація характеризується не лише постановкою інформаційних технологій на службі правоохоронних структур, але і використанням новітніх досягнень у злочинній діяльності. Цей факт пред'являє до працівників органів внутрішніх справ нові вимоги, серед яких – готовність до роботи з новими об'єктами, що містять у собі важливу інформацію для розкриття і розслідування кримінальних справ.

До значущих об'єктів дослідження в розслідуванні справ різних категорій належить електронний документ. Таким чином, **мета** даної статті полягає у можливостях отримання криміналістично значимої інформації при використанні методу опису при дослідженні вказаного об'єкта.

Виклад основного матеріалу. При описі будь-якого криміналістично значущого об'єкта важливо «... враховувати, що окремий знак і навіть окремі знаки разом з об'єктами або сторонами об'єктів, які вони характеризують, ще не виражають, не фіксують повного знання» [1, с. 53].

Значення застосування методу опису «полягає в тому, що на певному етапі свого розвитку воно виступає в ролі початкового моменту теоретичного дослідження, необхідного для систематизації наших знань про предметний світ. Ця систематизація може досягатися шляхом застосування певних типів опису. На цій стадії дослідження опис виступає джерелом пояснення. Після ми знову повертаємося до опису для систематизації наших знань, отриманих у результаті пояснення. Це буде інший рівень наукового опису на якісно новому ступені розвитку знань про предметний світ» [2, с. 53].

Аналогічним є опис електронного документа у протоколі слідчої дії, що є попередником систематизації знань про нього, наступного вивчення його у рамках виявлення, розкриття і розслідування кримінальної справи. За допомогою опису відбиваються типові ознаки цієї групи явищ і індивідуальні ознаки конкретного описуваного явища – електронного документа [3, с. 321].

Вивчення криміналістичної літератури на предмет використання методу опису в ході розслідування кримінальних справ показало наявність декількох видів опису. Вважаємо, що стосовно опису електронного документа найбільш оптимальним буде використання саме впорядкованого опису, що найбільшою мірою відповідає пізнавальному завданню дослідження.

Оскільки вирішальна роль в описі належить письмовій мові [4, с. 55], де слово (поняття, категорія) – носій певної інформації [5, с. 103], остільки застосування побудованої в ході проведеного дослідження ієрархії категорій, що характеризує електронний документ, дозволить спростити вибір стандартизованої термінології при створенні впорядкованого опису вибраного об'єкта, а також досягти точності, однозначності і логічності викладу отриманої інформації.

Кінцевим результатом впорядкованого опису виступає можливість ідентифікації об'єкта, виділення його з групи однорідних об'єктів. Це зумовлено наявністю істотних ознак електронного документа (ім'я і шлях, розмір, дата створення і т. ін.), які дозволяють провести ідентифікацію або диференціацію документів, що цікавлять, на основі положень теорії ідентифікації [6, с. 24].

Слід зазначити, що однозначно ідентифікувати документ по опису не завжди можливо. Причиною тому є ряд чинників – зміни, внесені в документ при невдалому збереженні, копіювання документа на інший носій, некоректне вимкнення комп'ютера і так далі. Усе це модифікує систему ідентифікаційних ознак. Але і аналіз відмінностей виключно важливий, бо, відповідно до положень діалектичної логіки, тотожність об'єкта мінлива, рухлива [6, с. 24]. Інформація, отримана суб'єктом розслідування або іншими учасниками кримінального судочинства, яка свідчить про неспівпадіння ряду ознак електронного документа, не може розцінюватися як негативна, оскільки вказує на інший напрям у розслідуванні злочину. Зазначимо, що на стадії проведення слідчої дії важливим є факт фіксації отриманої і розпізнаної інформації.

Для опису електронного документа візьмемо за основу наявні в криміналістиці розробки огляду і опису «класичного» документа. Більшість з них засновані на виділенні ознак, властивих кожному документу, пошуку їх в описуваному документі, порівнянні описуваного документа з «еталонним зразком» – документом, оформленим відповідно до усіх рекомендацій.

Проте стосовно опису електронного документа існують деякі особливості, пов'язані з формою його існування, що відрізняє його від «стандартного документа». По-перше, можливість застосування електронного цифрового підпису; по-друге, дата створення документа (як і дата його зміни, відкриття і загальний час редакції) належить до ознак, властивих електронному документу через його створення з використанням засобів обчислювальної техніки; по-третє, при оцінці зовнішнього вигляду вказаного різновиду документа аналізується його оформлення – параметри сторінки, використаний шрифт, розмітка, положення на сторінці окремих знаків і т. ін.; по-четверте, підпис в електронному документі – це принципово інший реквізит, правовий статус якого закріплений законодавчо [7].

Зважаючи на специфіку електронного документа, вважаємо, що огляд його, як окремо взята слідча дія, може проходити у два етапи.

Першим етапом виступає формальна перевірка, яка припускає аналіз зовнішнього оформлення документа, наявність обов'язкових реквізитів, визначення програмного забезпечення, за допомогою якого виконується робота з документом (якщо документ «відкритий» на момент огляду).

Перший етап складається з декількох стадій: аналізу дотримання встановленої форми документа, детального вивчення реквізитів, що утворюють його [8, с. 77], аналізу використовуваних програмних нала-

штувань (шрифт, абзац, стиль і т. ін.).

Не виключається при огляді електронного документа і аналіз бланків документа, оскільки існують різні можливості створення електронного документа (наприклад, друк на вже готовому бланку, сканування грошових купюр, офіційних документів, малювання з використання спеціальних програм і так далі). У даному випадку варто звертати увагу на програму, з використанням якої було створено документ.

Далі оцінюється кількість і нумерація листів електронного документа, перевіряється кількість виводів документа на друк (пункт меню Файл – Властивості – Статистика) і т. ін.

При вивченні формальної сторони документа використовуються дані про підприємство (фізичну особу) для зіставлення їх з реквізитами документа, даними про організацію і автора складеного документа, з'ясовується, чи немає в документі сумнівних реквізитів (невідповідність між реквізитами одного і того самого документа) з урахуванням їх різновидів: формальні і логічні. Формальні протиріччя можуть бути виявлені при зіставленні тотожних елементів різних реквізитів, наприклад назва організації в документі і у властивостях документа. Логічні протиріччя виявляють, зіставляючи поєднання реквізитів із загальноприйнятими уявленнями про нормальну господарську діяльність підприємств і організацій [8, с. 78].

Другий етап огляду електронного документа припускає оцінку змісту документа. Зазначимо основні моменти, які мають принципове значення при огляді і описі електронного документа і вносять значні зміни у «стандартні» правила опису.

По-перше, електронний документ не взаємозв'язаний зі своїм носієм. На практиці це означає, що усі екземпляри електронного документа, зафіксовані на машинному носії й ідентичні один одному, є оригіналами. Копією електронного документа є його паперовий варіант, тобто належним чином засвідчена зовнішня форма представлення електронного документа на паперовому носії. Копії одного електронного документа на різних носіях відрізняються між собою датою створення. Автентичність, достовірність документа може бути підтверджена електронним цифровим підписом, який не має нічого спільного з послідовністю символів, що відповідають зображенням друку або підпису, приписаного до документа.

По-друге, формою існування електронних документів є файл, який має характеристики, що дозволяють його ідентифікувати і простежити маніпуляції з його вмістом [9, с. 42]. Ця особливість зумовлена специфікою засобів обчислювальної техніки (ЗОТ), інформація в яких представлена у вигляді файлової системи.

По-третє, специфічний процес формування і можливість створення, зберігання і передачі з використанням ЗОТ. Поза вказаними засобами електронний документ може існувати в роздрукованому вигляді.

По-четверте, електронний документ має ідентифікаційні ознаки. Це

можуть бути як загальні ознаки, властиві будь-якому виду документа, так і специфічні, що характеризують окремий електронний документ.

Виявлення інформації, яку несуть об'єкти, що оглядаються, можливе за допомогою виділення їх ознак, що припускає їх облік при створенні електронного документа. На необхідність приведення вичерпного (чи максимально повного) переліку можливих значень ознак, що входять до складу електронного документа, вказував В.Л. Мещеряков [10, с.154].

Проведене дослідження дозволяє виділити декілька груп властивостей, що характеризують електронний документ:

- 1) загальні властивості/ознаки (ім'я, тип, розмір, атрибути, дати);
- 2) додаткові властивості/ознаки (метадані), які характеризують особливості окремого електронного документа. Наприклад, до додаткових характеристик текстового електронного документа слід віднести: автора створення, тему документа, організацію і керівника, ключові слова, інші властивості.

Ще одним важливим аспектом опису виступає вказівка на носій електронного документа в засобах обчислювальної техніки (накопичувач на жорсткому магнітному диску, накопичувач на гнучкому магнітному диску і т. ін.) з урахуванням особливостей кожного накопичувача.

Будемо послідовні і представимо опис електронного документа з використанням запропонованої ієрархії властивостей/ознак, враховуючи правила огляду «класичного» документа. Зазначимо, що послідовність опису ознак електронного документа залежить від ситуації, в якій проводиться слідча дія, – огляд працюючого комп'ютера і відкритого документа, що представляє інтерес для розслідування кримінальної справи, або огляд непрацюючого комп'ютера і опис виявлених файлів після його запуску.

Побудована ієрархія не є жорсткою конструкцією, що вимагає суворого дотримання етапів, а представляє рекомендації по використанню термінів і понять криміналістики у протоколі різними способами. В той же час класифікаційна схема може мати жорстку послідовність, оскільки при створенні документів з використанням ЗОТ заздалегідь відомо, які ознаки властиві окремим типам електронного документа. У такому разі відсутність якої-небудь властивості може також розцінюватися як ознака.

Розглянемо на прикладі випадок опису електронного документа. Послідовність опису виглядатиме так.

1. Визначення машинного носія, на якому виявлено документ, що цікавить: накопичувач на жорсткому магнітному диску; накопичувач на гнучкому магнітному диску; накопичувач на магнітооптичних дисках; накопичувачі на флеш-картах і т. ін.

2. Визначення виду електронного документа, який підлягає огляду і опису:

- файл даних: файл програми (здійснимий, службовий), файл документа (текстовий, графічний, звуко- чи відеозапис, комбінований до-

кумент – документ у форматі мультимедіа, складений документ);

- веб-сайт;
- веб-сторінка;
- повідомлення електронної пошти;
- база даних.

3. Опис загальних властивостей файлу електронного документа (пункт меню: файл – властивості – загальні):

3.1. Ім'я файлу електронного документа, що складається з власне найменування, і шляхи. Ім'я дозволяє виокремити описуваний файл документа серед безлічі інших файлів і дає деяке уявлення про категорію відомостей, що містяться в ньому, або про особу, що його створила. Проте це не є обов'язковим: файлу документа може бути дане будь-яке умовне найменування, не пов'язане з його змістом.

До імені файлу може бути додане «розширення». По розширенню можна встановити назву або вид програми для ЕОМ, за допомогою якої файл було створено. Проте це не імперативна вимога. Розширення може бути відсутнім або може бути змінено і не співвідноситься зі змістом електронного документа.

Шлях файлу документа – опис місця розташування на тимчасовому або постійному носії. Місце розташування електронного документа – це його положення в ієрархічній файлової структурі із вказівкою каталогів (директорії, папки) і підкаталогів (піддиректорія, вкладена (підлегла) папка). На кожному машинному носії завжди є кореневий каталог – той, в якому починають реєструватися звичайні файли («головна папка») і каталоги 1-го рівня («папки», вкладені в неї); у них, у свою чергу, можуть реєструватися файли і каталоги 2-го рівня («папки», вкладені в «папки» 1-го рівня) і так далі.

3.2. Дата і час створення/зміни/збереження. При створенні файлу або зміні його змісту комп'ютерною системою або програмою для ЕОМ автоматично реєструється дата і час, коли ці дії було здійснено. Вони беруться ЗОТ з внутрішньосистемних свідчень вбудованого календаря і таймера (годинника) і можуть бути змінені користувачем «вручну».

3.3. Тип інформації: текстовий, числовий, графічний, логічний і так далі.

3.4. Розмір інформації (у байтах), що зберігається.

3.5. Атрибути файлу (архівний, для читання, прихований, системний).

4. Опис додаткових властивостей електронного документа (метаданих). На цьому етапі опису характеризуються властивості документа з урахуванням його типу. В першу чергу йдеться про текстові і графічні документи, що, проте, не припускає відсутності опису іншого (числового або логічного) типу документів. Опис складених або комбінованих документів здійснюється з урахуванням рекомендацій для кожної частини, що становить документ.

Опис електронного документа як текстового має місце у разі роботи

з відправленням електронної пошти, сторінкою сайту (збереженою у форматі документа Microsoft Word) і т. ін. У разі опису документа суворої звітності або документа, для якого затверджено спеціальну форму, підготовленого з використанням ЗОТ, необхідно звертати увагу на формальні ознаки, що описуються при роботі з «класичним» документом: відповідність правилам оформлення документів подібного роду, наявність обов'язкових реквізитів. Зупинимося на характеристиках, властивих електронному документу залежно від їх змісту.

В якості прикладу виберемо документ, що містить текстову послідовність. Серед додаткових властивостей електронного документа, змістом якого виступає текстова інформація, слід виділити таке: можливість встановлення автора документа (дозволяє визначити, на якому комп'ютері було підготовлено документ), найменування документа (не слід плутати з ім'ям файлу, оскільки це заголовок утримуваного файлу електронного документа), ключові слова і замітки; автор останніх змін і загальна кількість редакцій, дати створення, зміни, відкриття і виводу на друк; статистичні характеристики документа – кількість сторінок, абзаців, рядків, знаків.

Підкреслимо ще один важливий, на наш погляд, аспект. При описі сторінки сайту, збереженої як складений документ, слід звернути увагу на той факт, що існує можливість збереження її в якості файлу Microsoft Word і папки з однойменною назвою, де містяться графічні файли, що відкриваються при зверненні до документа і надають можливість користувачеві переглядати сторінки в тому вигляді, в якому інформація була представлена на сайті. Цей приклад один з окремих випадків, оскільки користувачеві надано різні варіанти збереження інформації з сайту. Проте він є показовим у частині різноманітності електронних документів і вимагає не лише послідовності і механічного повторення запропонованої методики, але і представляє можливість комбінування опису папок документів, її вмісту (документів, що входять в неї) і окремо взятого файлу електронного документа.

Висновки. На закінчення зазначимо, що теоретично існує можливість описати будь-які ознаки електронного документа. Практично – створений опис повинен відповідати вимогам, що пред'являються до ідентифікаційних ознак [11, с. 7]. При виборі основних етапів запропонованих рекомендацій ми виходили з ієрархії понять, що розкривають «електронний документ», побудованої від загального до окремого.

При описі електронного документа необхідно враховувати методичні рекомендації, що стосуються опису машинних носіїв комп'ютерної інформації, складовим елементом якої виступає електронний документ.

Підкреслимо, що пропоновані рекомендації опису не виключають, швидше доповнюють, усі інші способи фіксації, передбачені кримінально-процесуальним законодавством і рекомендаціями криміналістичної науки [12]. Це означає, що дослідження засобів обчислювальної техніки не повинне обмежуватися тільки описом виявленого електронного до-

кумента. Застосування рекомендацій не може замінити цілісного огляду засобів обчислювальної техніки і проведення експертного дослідження інформації, що зберігається.

Основне призначення створюваних рекомендацій щодо опису разом з демонстрацією можливостей і переваг використання категорій криміналістичної науки за допомогою нижчезазначених понять і їх ознак полягає в тому, щоб по реалізованому опису визначити об'єкт/групу об'єктів. Отже, варто звертати увагу лише на значущі ознаки вибраного об'єкта для опису. Підхід, вживаний з метою використання методу опису, полягає в тому, що будь-який об'єкт розглядається як система властивостей, які відображаються в слідах і ознаках і пізнаються в ході розслідування у кримінальній справі, порівнюються і служать згодом підставою для висновку про наявність або відсутність тотожності. В основі опису лежать філософські категорії «загального – особливого – одиничного», які показують, по-перше, невичерпність властивостей матеріальних об'єктів і, по-друге, випадковість виникнення багатьох з них. У будь-якому об'єкті загальне, властиве однорідним предметам, і особливе, властиве лише окремим об'єктам або одному конкретному об'єкту. І тільки сукупність загального і особливого створює одиничне, тобто індивідуальне [13, с. 94].

Наукове опрацювання цієї проблеми дозволяє не лише спростити завдання слідчого при детальному описі зображення на моніторі комп'ютера при проведенні огляду засобів обчислювальної техніки, але і дозволяє говорити про можливість вдосконалення «протокольної» мови за допомогою використання категорій і понять криміналістичної науки.

Бібліографічні посилання

1. Корухов Ю.Г. Криминалистическая диагностика при расследовании пре ступлений : научно-практ. пособие. – М., 1998.
2. Орлов А.В. Роль научного описания в историческом исследовании //Философские науки. – 1966. – № 1.
3. Белкин Р.С. Общая теория советской криминалистики. – Саратов, 1986.
4. Дегтярь Т.С. Описание как метод криминалистики // Российский юридический журнал. – 2000. – № (28). – С. 52–56.
5. Человеческий фактор в языке: Язык и порождение речи. – М., 1991.
6. Ищенко Є.П., Топорков А.О. Криминалістика : учебник. –Изд. 2-е. испр. и доп. / под ред. Е.П. Ищенко. – М., 2005.
7. Про електронний цифровий підпис : Закон України (Із змінами, внесеними згідно із Законом № 879-VI (879-17) від 15.01.2009).
8. Голубятников С.П., Леханова О.С. Судебная бухгалтерия и основы аудита : учебник / под ред. С.П. Голубятникова. – М., 2004.
9. Вершинин О.П. Электронный документ как источник доказательств // Законность. – 2002. – № 4.
10. Мещеряков В.Л. Состав, структура и особенности криминалистической характеристики преступлений в сфере компьютерной информации // Воронежские криминалистические чтения. Вып. 2/ под ред. О.Я. Баева. – Воронеж, 2001. – С. 137–154.
11. Колдин В.І. Идентификация при производстве криминалистических экспертиз. – М., 1957.

12. Леви А.Л. Следы транспортных средств// Справочник следователя (Практическая криминалистика: следственные действия. – Вып. 1. – М., 1990. – С. 62–66; Салтевский М.В. Специализированный курс криминалистики (для слушателей вузов МВД СССР, обучающихся на базе среднего специального образования) : учебник / под. ред М.В. Салтевского. – К., 1987. – С. 128–126; Поль К.Д. Естественно-научная криминалистика / пер. с нем. – М., 1985.

13. Сегай М.Я. Методология судебной идентификации. – К., 1970.

Надійшла до редакції 07.11.2012

А.А. Глієвий
кандидат юридичних наук
(Харківський національний
університет внутрішніх справ)
УДК 343.14

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Розглянуто правові проблеми використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі та теоретичні підвалини розмежування негласних слідчих та розшукових дій, визначено напрями удосконалення правового регулювання використання ОРЗ у протидії злочинності.

Ключові слова: кримінальний процес, оперативно-розшукова діяльність, оперативно-розшукові заходи, негласні слідчі дії, оперативно-розшукові правовідносини.

Рассмотрены правовые проблемы использования материалов оперативно-розыскной деятельности в криминальном процессе и теоретические основы разграничения негласных следственных и розыскных действий, определены направления усовершенствования правовой регуляции использования ОРЗ в противодействии преступности.

Ключевые слова: криминальный процесс, оперативно-розыскная деятельность, оперативно-розыскные мероприятия, негласные следственные действия, оперативно-розыскные правоотношения.

In the articles considered legal problems of the use of materials operatively-search activity in a criminal process and theoretical foundations of differentiation of secret investigators and search actions, are certain directions of improvement of the legal adjusting of the use of OP3 in counteraction to criminality.

Keywords: criminal process, operatively-search activity, operatively-search measures, негласні consequence actions, operatively-search legal relationships.

Постановка проблеми. Значною подією для України стало прийняття 13 квітня 2012 року Верховною Радою України нового Кримінально-процесуального кодексу (далі – новий КПК України), в якому враховано позитивний досвід роботи функціонування системи органів